

Referater fra workshops på KIBS-seminar 27.8.2009

Indhold:

Workshop 1: Energirenovering, egne bygninger, forskellige erfaringer	1
Workshop 2: Planmæssige og organisatoriske udfordringer for klima- og energitiltag	2
Workshop 3: Potentialer i bygningsmassen i forhold til klimastrategi.	5
Workshop 5: Visionære byggeprojekter og kommuners rolle.....	7
Workshop 6: Byudvikling og krav til byggesektoren	10
Stikord fra workshops på flip-overs med til plenum-fremlæggelse.....	12

Workshop 1: Energirenovering, egne bygninger, forskellige erfaringer

Indleder: Jørgen Knudsen, Middelfart kommune

Middelfart har gennemført energibesparelser i deres kommunale bygninger i et partnerskab med TAC, et energitjenesteselskab (Energy Service Company, ESCO). Workshoppen diskuterede ESCO-modellen og kommunale energibesparelserstrategier ud fra erfaringerne i Middelfart og i de øvrige kommuner, der deltog i workshoppen.

Middelfart har udviklet en model, hvor TAC står for analyse og gennemførelse af besparelserprojekterne i kommunens ejendomme og hvor de kontraktligt garanterer opnåelse af besparelser (her på 21 % af energiomkostningerne, ca 3.4 mill årligt). Kommunen finansierer selv projektet (i alt 44 mill. heraf, 34 mill. som direkte besparelserinvestering) gennem kommunal låntagning, renter og afdrag dækkes af besparelserne de kommende år. Projektet indledtes i 2007, og selve forbedringsprojekterne blev gennemført fra sommeren 2008 til slutningen af 2009. Se præsentationen fra Middelfart.

Et stort antal kommuner har et stort vedligeholdelses og energibesparelseefterslæb og har i dag problemer med at finde ressourcer til at gennemføre ønskede forbedringer. ESCO modellen giver muligheden for at gennemføre store energispareprojekter hurtigt, og dermed opnå besparelserne med det samme. I kommunerne er der derfor stor interesse for modellen og de indhentede erfaringer.

Hovedpunkter fra diskussionen på workshoppen:

- Det er afgørende om projektet gennemføres som ekstern ESCO-projekt (som i Middelfart, hvor TAC står for gennemførelsen af projektet) eller som intern 'ESCO-projekt', hvor kommunen selv står for projektet. Fordelen ved det første er at kommunen få adgang til teknisk og projektmæssig kapacitet til at kunne håndtere meget store samlede besparelserprojekter. Fordelen ved den anden er, at kommunen opbygger sin egen kompetence og viden. For de fleste kommuner vil problemet være at gennemførelsen og styringen af store projekter ligger ud over de tilgængelige ressourcer i kommunen.
- Der er en række finansieringsmæssige problemstillinger. Uanset valg af intern eller ekstern model, vil investeringerne indgå i kommunernes investeringsramme. Kommunernes bedre kredit-rating vil generelt gøre det billigere at det er kommunen der finansierer projektet i

stedet for ESCO-selskabet (jf. Middelfarts model). Der kan være et momsproblem ved at anvende eksternt ESCO-selskab (uafklaret på workshoppen).

- Middelfart har i forhandlingerne med TAC arbejdet på at sikre at der var en helhed i de enkelts projekter. Det har været en del af aftalen at der indgik mere end de lavthængende frugter i det samlede projekt.
- Kommunerne skal gennemføre energimærkning af deres ejendomme; intentionen er at det skal bidrage til at identificere besparelserprojekter. Kommunerne på workshoppen opfattede imidlertid energimærkningskravet som dyrt og vurderede mærkningerne som utilstrækkelige og for overfladiske til at kunne definere besparelserplaner og –projekter. Kravet om brug af eksterne konsulenter gør desuden at kommunerne får for lidt ud af processen. Prisen for energimærkningen af Middelfarts ejendomme blev vurderet til ca 2½ mill, men kommunen havde (gennem TAC) fået det lokale forsyningsselskab Trefor til at gennemføre analyserne gratis, mod at de blev godskrevet besparelserne. Flere kommuner gav eksempler på at de måtte forbedre energimærkningerne for at kunne anvende dem
- Kommunerne vil have vidt forskellige udgangspunkter for at engagere sig i energispareprojekter. En vigtig erfaring fra Middelfart er betydningen af at gennemføre forprojekter, for at afklare de reelle besparelspotentialer.
- Energibesparelserprojekter er meget afhængig af brugeradfærd i de kommunale bygninger. Middelfart pegede på betydning af synlighed og motivation overfor brugerne, uddannelse og inddragelse af de lokale driftsansvarlige som integrerede dele af sådanne projekter.
- Middelfart har installeret Centrale tilstandskontrol og styring (CTS) i deres bygninger. Erfaringerne blandt kommunerne er at der er mange problemer med servicekontrakter for CTS – det er dyrt at komme ud af/skifte serviceselskab. Det er vigtigt med stor omhu ved indgåelse af servicekontrakter.

Yderligere informationer kan findes:

Middelfart har sammen med Gribskov og Kalundborg kommune har fået 10 mio. kroner i alt fra EU's strukturfonde og Erhvervs- og Byggestyrelsen til at udvikle en drejebog for ESCO. Projektet vil blive formidlet på hjemmesiden www.escommuner.dk (Siden er under oprettelse 15.9.09)

Workshop 2: Planmæssige og organisatoriske udfordringer for klima- og energitiltag

Indleder: Jan Poulsen, Egedal kommune

I workshoppen lægger Jan Poulsen ud med en kort fortælling om det historiske forløb i udbygningen af Stenløse Syd. Herefter var der en kort runde hvor deltagerne helt kort præsenterede sig selv. Efterfølgende begyndte debatten af muligheder, udfordringer og handleforslag.

Muligheder:

For projekter alle kommunale projekter gælder at det er afgørende at integrere retningslinjerne og formålet i kommunen, det kan man gennem agenda og planarbejdet (Jan Poulsen).

Der er en række muligheder i planloven og derudover kan der sættes yderligere krav gennem aktiv jordpolitik.

Desuden har klima stor bevågenhed lige nu, og det kan vi som kommuner udnytte.

I forbindelse med fjernvarmen kan det give en række problemstillinger, men det er måske muligt at bruge det mindre varme returvand.

Samtidig skal man huske på at huse der bygges i dag skal stå op mod 100 år, så derfor er det ikke fjernvarmen der skal være bestemmende eller afgørende. Det kan jo være at der er fundet andre løsninger som erstatter fjernvarmen om 30 år eller mindre end det.

Det er klart at det store potentiale ligger i den eksisterende bygningsmasse, men ved nybyggeri man altså noget som skal stå i op til 100 år.

- Kommunerne har 4 roller
  - Planlægning
  - Jordejer
  - Byggesagsbehandling
  - Bygherrer og bygningsejer
- Der er en række muligheder i planloven og derudover kan der sættes yderligere krav gennem aktive jordpolitik
- Strategier kan integreres gennem plan og agenda arbejdet

Udfordringer

En af de mest afgørende udfordringer er den politiske vilje til at gennemføre fremadrettede projekter. Mange er bange for at skramme nogen væk ved at sætte krav til bygherren. Der kan være store udfordringer i at få politikerne til at se det i et længere perspektiv. Det er fordi at det i rigtig mange kommuner er økonomien der styrer.

En anden udfordring er at få projekter forankret i kommunen fra øverste top og hele vejen igennem organisationen. Men det er afgørende hvis alle skal kunne arbejde for en fælles retning.

I forbindelse med det daglige arbejde og de almindeligt løbende opgaver kan det på alle niveauer være svært at prioritere andre opgaver.

Det er i et CO2 besparelse perspektiv meget problematisk hvis kommunerne vælger at sælge deres energibesparelser videre til energiselskaber. Energiselskaberne er forpligtet til at facilitere energibesparelser og kan ved at købe kommunernes energibesparelser hente nogle af disse hjem uden en egentlig indsats. Enkelte kommuner har valgt at afslå dette tilbud fra energiselskaber, men det kan være svært at skulle sige nej. Ved at afslå skal energiselskaberne selv ud skabe energibesparelser, hvilket i sidste ende betyder flere energibesparelser og en reduktion i CO2 emissionerne.

Det er en udfordring at sikre at byggeriet lever op til den påkrævede energiramme. Ligesom en dokumentation af bygningers varmetab kan være vanskelige og ressourcekrævende. Nogle kommuner låner termografikameraer ud til borgerne så de kan få et billede af renoveringsbehovet i deres hjem.

Men erfaringer fra Det grønne Hus i Køge viser at det er en dårlig ide da det er vanskelig at bruge udstyret korrekt og at det kan give meget forkerte billeder.

Til sidst kan det være meget vanskeligt at engagere borgere, men ved at sætte krav kan man hjælpe nogen til at få øjnene op for besparelspotentialer og mulighederne.

- Politisk vilje
Økonomien styrer
- Svært at finde tid, mange andre opgaver
- At få forankret strategien fra top til bund
- Kan være svært at engagere borgere, men ved at sætte krav kan man åbne øjne for muligheder
- Problematisk med fjernvarme, men de nye huse skal stå godt 100 år og overlever sikkert længere

Handlingsforslag

Hvis der sættes fokus på energi frem for CO2, så er det også nemmere at se de økonomiske besparelser og det kan være en måde at få politisk ejerskab.

Klimatiltag kan tage sit udgangspunkt i en erhvervsudviklingsstrategi. På Lolland har man ved at tage udgangspunkt i kommunens situation sat fokus på klima. Det har været en langsigtet strategi i forsøg på at arbejde sig ud af en krise som har gjort at der er blevet satset så stort. Samtidig er der mange ildsjæle i kommunen, det kan være svært at forklarer hvorfor men det er deres store træk som har været drivkraften og som har overbevist politikerne.

En løsnings mulighed for nogle af barrierer man står overfor kunne være CO2 kvoter til kommunerne. Det vil bevirke at de samlede CO2 besparelser rent faktisk ville blive større gennem kommunernes arbejde. Som det er i dag indgår de besparelser, som kommunerne arbejder ind, bare i energiproducenternes CO2 regnskaber og bevirker at de dermed får nogle af CO2 reduktioner i hus gratis og rykker dermed ikke på det samlede CO2 regnskab.

Erfaringsudveksling og studieture kan skabe visioner og give både embedsfolk og politikere fælles billeder

Et krav om strategisk energiplanlægning, hvor kommunerne kan spille op mod centrale retningsudstikninger for hvor forsyning skal bevæge sig hen vil gøre det meget nemmere for kommunerne at lave en fornuftig og langsigtet helhedsorienteret planlægning.

I kommunerne kan man med fordel hente viden ind ude fra. Det kan være en stor fordel for både politikere og embedsfolk. Hermed kan man eksempelvis klimauddanne byggesagsbehandlerne.

- Hente viden ind udefra, klimauddanne
- Erfaringsudveksling og studieture
Politisk og forvaltning
- Arbejde for at kommunerne får CO2 kvoter, så det fører til reelle besparelser
- Bruge de 4 roller
Planlægning

Jordejer
Byggesagsbehandling
Bygherrer og bygningsejer

Workshop 3: Potentialer i bygningsmassen i forhold til klimastrategi.

Indleder: Peder Vejsig Pedersen

Ifølge Peder Vejsigs erfaringer var de største barrierer for at udnytte bygningsmassens potentialer, at der generelt mangler viden, motivation og attraktive finansieringsformer.

Både i byggebranchen og hos brugerne mangler viden om hvilke løsninger, der findes, og der mangler pålidelige beregningsmetoder til at udregne energibesparelserne. Der har hidtil været udpræget mangel på interesse hos bygherrerne. Private bygherrer og beboere efterspørger ikke denne type løsninger og energirenovering medfører ofte gener og ikke særlig synlige fordele. Det har hidtil hovedsagelig været enkeltstående projekter med støtte fra bla EU som laver forsøg. Der er dog kommet flere interessante aktører på banen med nye finansieringsformer, bla energiproducenter som Dong og store byggeproducenter som Velux og Rockwool.

For at overkomme disse barrierer er det nødvendigt dels at stille krav og lave støtteordninger, dels i at tænke på attraktive tilbud for beboere og nemme byggeløsninger, f.eks. præfabrikerede elementer og som det gøres i Albertslund, tilbud der både giver energibesparelser og funktionsforbedringer, f.eks. ekstra plads. Der er behov for at udvikle modulopbyggede tilbud og at lave industrielt fremstillede præfabrikerede elementer, f.eks. om kring lufttæthed eller som den solcelledrevne ventilationsløsning, solprismet. Der er derfor brug for at udvikle stordriftfordele og garantier, f.eks at udbyde 100 boliger ad gangen og at udvikle modeller med ESCO-virksomheder.

For kommuner giver ESCO-modellen den fordel at de har garanti for besparelser og der ligger et veldefineret budget og plan: man ved hvad man får og hvad det koster (tror man i det mindste). Men det er ikke sikkert det er den billigste løsning for kommunerne, det afhænger af mange ting. Der er behov for at samle drifterfaringer, så man kan udvikle beregningsprogrammer og evaluere de garanterede besparelser.

De deltagende kommuner fortalte om hvor langt de var kommet mht. klimastrategier og tiltag ift. bygninger. Nogle af kommunerne skulle først til at begynde energimærkning og var igang med at overveje muligheder for energibesparelser og vedvarende energiløsninger. Her er problemet at have adgang til den nødvendige ekspertise. Andre havde gennem længere tid haft Agenda 21-arbejde og havde ambitiøse målsætninger på området, men problemet var ofte at føre de ambitiøse målsætninger ud i livet og skabe ejerskab hos dem der skulle udføre arbejdet.

I gennemgangen af kommunernes problemer blev forskellige temaer vendt og drejet.

Alternative energiløsninger

I mange kommuner overvejer man VE-løsninger, således som f.eks. Skive kommune, der har solfangere og solceller på alle kommunale bygninger. Ventilation er et overset område, som sluger meget strøm, blot ved varmegenvinding er der en stor gevinst at hente. Samtidig giver effektiv ventilation store fordele for indeklimaet, som igen kan nedsætte sygefravær – det vil kunne blive et godt argument for energirenovering! Flere steder overvejes jordvarme. I Næstved er der et område

uden for fjernvarme forsyningen, som udlægges til lavenergi huse med jordvarmeforsyning. Roskilde planlægger en solpark og et geotermisk anlæg. Der er behov for rådgivere, der kan projektere sådanne tiltag og for beregningsprogrammer, der kan vise økonomien i projekterne.

Samarbejde med forsyningsselskaber

Der burde laves mere samarbejde med forsyningsselskaberne. De har data for borgernes energiforbrug og kunne bidrage til at udpege ”røde forbrugere” eller særligt energislugende områder hvor der kunne være basis for samlede tilbud. I Albertslund er varmekædet kommunalt og de har derfor adgang til data for forbruget. Forsyningsselskaberne har også den direkte kontakt med kunderne. Det ville være oplagt at lave udviklingsaftaler om nye energiformer, f.eks. med DONG. De kan blive en del af løsningen i stedet for problemet – de kan tage initiativer overfor private kunder. Forsyningsselskaberne skal dokumentere CO₂-reduktioner og har derfor interesse i at samarbejde om energibesparelser ala CO₂-kvoter.

Dilemmaet fjernvarme – lavenergi-bebyggelser uden tilslutningspligt.

Kan det svare sig at investere i lavenergi, når man har god fjernvarme? Der er et dilemma mellem at sikre god og billig fjernvarmeforsyning til et område, hvis folk i stedet bygger lavenergi huse og ikke tilslutter sig. Der er dog under alle omstændigheder grund til at spare mest muligt på fossil energi, både med lavenergi huse og fjernvarme! Hvorfor ikke intelligent fjernvarme i lavenergi områder? Der kan tænkes mange løsninger, bla et DTU-udviklingsprojekt med tynde rør, lavtemperatur fjernvarme, fjernvarme kunne fremføre sol-energi og andre VE-energiformer, der kunne laves differentieret afgift. Forsyningsstruktur bør nytænkes. I Malmø har de et system, hvor husholdningsaffaldet kværnes og føres med spildevand til biogasanlæg, som laver el og varme, som føres tilbage til beboerne. Der er behov for udviklingssamarbejder med forsyningsselskaberne og for at lave integrerede varmeplaner i kommunerne.

Problemer med finansiering

Kommunerne kan bruge sine lavtforrentede lånemuligheder til egne bygninger og til at give kommunegaranterede lån til almene boliger til energirenovering. Der er behov for at kunne give en slags garanti for besparelser, både for ESCO-firmaer og for andre finansieringsformer, f.eks. banker. Hertil er der brug for at lave troværdige beregningsprogrammer, så man kan regne besparelser ud for de enkelte tiltag. Det er erfaringen at årlige besparelser sammenholdt med renteudgifter ofte er mere illustrativt for politikerne end tilbagebetalingstid. Men de vil samtidig gerne have en form for garanti for at besparelserne kommer. Roskilde arbejder med en intern ESCO-model, hvor de optager kommunegaranterede lån til at gennemføre alle de projekter der har kortere tilbagebetalingstid end lånets løbetid. Hvis boligselskaberne kunne få adgang til kommunale lånemuligheder, kunne det sætte skub i energirenoveringerne. Kommunerne kan imidlertid også sætte en kæp i hjulet for boligselskabernes planer, da de er tilsynsmyndighed og skal have garanti for at investeringerne ikke medfører huslejeforhøjelser.

Efterspørgsel – hvordan kan den øges?

Der er behov for at gøre det attraktivt at energirenovere og investere i energirigtige løsninger. Det kan gøres ved at lave differentierede forbrugsafgifter, så det er uforholdsmæssigt meget dyrere at overforbruge. Der kan laves modulopbyggede tilbud, så man kan til- og fravælge dele, samlede tilbud på større antal renoveringer for at billiggøre det, f.eks. et boligkvarter ad gangen. Der kan udvikles tilbud der forbinder energirenovering med andre synlige og attraktive tilbud, f.eks. at forbedre indeklima eller lave ekstra plads etc. Man kan synliggøre de ”røde forbrugere”, både for dem selv og for nabolaget, f.eks. ved at samkøre BBR med forbrug og lægge på en kommunal hjemmeside

eller ved termofotografering. Det skal gøres nemmere for forbrugeren at kunne tage beslutning om energirenovering, f.eks. ved at der tilbydes en samlet pakke, hvor finansiering, udførsel og vejledning mv. er garanteret.

En mulighed er således synliggørelse og fordyrelse af forbrug, en anden mulighed er billiggørelse af energibesparende tiltag. Det kan gøres ved at udvikle præfabrikerede løsninger, som f.eks. solprismet, som jo blot er en samlet installation, som er lige til at montere på bygningen. Større virksomheder som Velux og Enemærke og Petersen er ved at komme i gang, bla. gennem deltagelse i projektet i Albertslund med 100 boliger. Der ville være behov for skrappe krav til energirenovering og støttemuligheder mv. for at fremme industrialisering og ny teknologi på området.

Kompetanceudvikling hos rådgivere og håndværkere

Dansk byggeri laver kurser for håndværkere som bliver kvalificerede til energirenovering. Derved kan de lave forretningskoncepter overfor de private boligejere. Roskilde kommune har planer om at invitere lokale håndværkere og rådgivere til seminarer, bla i forbindelse med Musicon. Næstved har kontakt med lokale byggefirmaer om grønne løsninger i deres Agenda-21 arbejde. Det er en ide at tilbyde ”pakkeløsninger”, så forbrugeren blot skal henvende sig et sted og kan få et samlet tilbud, evt. også med finansiering.

Viden , formidling, pædagogik

Oplagte målgrupper for formidling er skoler og institutioner, som ofte er interesseret i at registrere deres forbrug og arbejde pædagogisk med det. Der er behov for programmer til synliggørelse af forbrug, visualisering. Stevns kommune har planer om at lave en database over forbruget, især henvendt til skoler og institutioner. Man kan tænke på CTS-systemer, CO2-målere mv. der kan synliggøre forbrug og indeklima. På skoler kan forsøgsprojekter med f.eks. solceller også have stor pædagogisk betydning.

I kommunen ligger der en stor opgave i på den ene side at klæde politikerne på, på den anden side at skabe ejerskab til energirigtige løsninger helt ude hos dem der udfører arbejdet, så det hele ikke bare bliver store planer uden substans.

Boligforeninger kan også blive en vigtig aktør, således som BoVest er det i Albertslund. Kommunen er tilsynsmyndighed for boligforeningerne og kan understøtte energibesparelser. Kommunerne kan give adgang til billige kommunale lånemuligheder. Organisationer som Det grønne Hus i Køge kan også få stor betydning som igangsættere, da de jo godt kan påtage sig rådgivningsfunktioner, som kommunerne har svært ved.

Workshop 5: Visionære byggeprojekter og kommuners rolle

Indleder: Rie Øhlenschläger, arkitekt

Indledning:

Startstatement:

- Man bør sikre sig hvilke mennesker der skal arbejde med projektet, som skal udvikles i kommunen, der skal være fokus på om det er mennesker der har vilje, viden og entusiasme – ikke bare tilfældigt sammensat.
- Kommunen bør gøre sig klart hvilke ydeevner man vil stille efter hvis man har nogle projekter, ambitionsniveauet bør stå klart – og stå i forhold til ressourcerne

Buzz-words i denne workshop

- Tværfaglighed
- Ejerskab af projekter
- Dokumentation og deling af dette blandt kommuner
- forhåndsdialog
- Dialog med borgeren

Diskussion

Tværfaglighed og ejerskab

Projektet bør udvikles inden for kommunens egne rammer, i stedet for blot at hive ekspertviden ind udefra. Konflikten mellem forskellige uddannelsesbaggrunde også internt i kommunen. Der er mange kompetencer og potentialer **inden for** kommunen der ikke bliver udnyttet godt. Konflikten mellem de forskellige fagområder.

Nogle kommuner har svært ved at bevæge sig på tværs af forvaltninger eks Køge kommune taget udfordringen op:

Projektorganiseringer på tværs af forvaltninger. Meget givtigt, udgangspunktet var en forventningsafstemning – derefter klare arbejdsfordelinger. Giver god opbakninger fra de forskellige forvaltninger. Hvis handleplanen skulle udføres, var der netop allerede nedsat en gruppe og et netværk på tværs af forvaltninger og interessenter, som bakkede projektet op.

Ejerskab – hvis de visionære projekter skal blive til noget, skal man skabe et ejerskab hele vejen rundt for at få det gennemført. Skab et fælles sprog allerede i ideudviklingsfasen → færre misforståelser.

Man skal holde politikerne ajour med hvad der kan lade sig gøre – ikke kun holde det visionært fra politisk side.

Sætte tid af til at præsentere projektet, gøre det lækkert, oversætte fagsproget blandt de forskellige eksperter for at få folk engageret til at bruge tid på projektet. Svær for en politiker at tage en beslutning når de ikke ved hvad der findes af muligheder.

Forankring: Selvuddannelse - uddannelse af agenda 21: udarbejdet metoder og værktøjer til hvordan vi får forankring, nogle har mange muligheder og ressourcer men flere er tvivl om hvem man skal kontakte og mangel på ressourcer. Folk fra de relevante faggrupper synes sikkert at projektet er interessant, men kan ikke afsætte tid til at engagere sig, derfor uddanner agenda 21 selv sine medarbejdere. Det handler om at udvikle strategier og værktøjer, derfor er det faglige mindre væsentligt.

Et godt eksempel er Miljø og energiplan til Musicon i Roskilde – en lap papir nytter ikke noget for at få miljø og energiplaner ind i planerne, når det ikke er det som har interesse. Så blev der afholdt et **Fremtidsværksted**, ved at samle de relevante involverede. I løbet af 1 dag blev holdningen vendt. Forvaltningen begynder nu også at tænke det ind i deres planer og hele processen, også den kommunikative del til bl.a. borgerne.

Problematik: hvordan kan man få det videre end til anbefalinger. Ofte er det en dialogbaseret proces, hvor det handler om at overbevise bygherren om at gøre det svanemærket eller andet. **Behov for dokumentation**, bygherren har ikke noget krav til at bygge miljømæssigt, men der kan stilles krav til dokumentation.

Stenløse har opgørelser over hvor meget de kommunale krav har betydet for opførelsespriser og hvordan de afskrives osv.

Meget arbejde/opgørelser den enkelte kommune kan risikere at lave, som nabokommunen måske allerede har lavet – efterlysning af deling af disse oplysninger

Projekter der har fået støtte skal afrapportere, men de er ikke tvunget til at beskrive det med brugbare detaljer eller hårde facts som andre kan gå ind og få udnyttelse af. F.eks. ved et Ålborgprojekt var der beskrevet at ”hvad angår energibesparelserne opnåede man ikke helt målsætningen”. Der står ikke hvad målsætningerne var, eller hvor langt de var kommet – det kan ingen bruge til noget!

Diskussion om hvad skal vægtes, økonomi eller miljø. Politikerne siger økonomi, andre mener miljø - hvad er vores virkemidler, der helst ikke må koste noget?

Forhåndsdialog kommunerne bør komme ud i pressen, komme ud til borgerne for at undgå konflikter senere hen.

Tage ud i byggemarkederne, forklare hvad det forskellige betyder.

Mangel på viden – hvis folk vidste at ejendomsværdien ville blive forhøjet i forhold til at renovere i overensstemmelse med landsbyens arkitektur, ville ejeren måske ikke male huset blå fordi de mener det ser godt ud. Det samme med energiltag – hvis man ved at der er en gulerod i den anden ende ville man tage større initiativ.

Man oplever en interesse fra borgerne, som ofte henvender sig.

Få det nede fra og op – simplificer det. Lav info til borgeren om fordele og ulemper på længere sigt

Det som ender med at blive de store prestigeprojekter, er dem som har fået tildelt tid og økonomiske midler, man skal til at bruge tid, plads og rum på at søge fonde og midler for at få et handlerum.

Det mest visionære der kunne ske var at man satte nogle initiativer i sving, nogle processer og samarbejdsstrukturer der gjorde at den brede mængde af byggesager, både af kommunens egne men også af den brede befolkning, ville blive løftet.

Kommuners rolle: Mange kommuner er ikke er klædt godt nok på til at gå ind i en dialog med befolkningen om bæredygtige byggeprojekter.

Bæredygtighedsindikatorer. I forlængelse af kommunens visioner havde Køge Kommune udarbejdet et sæt af 20 bæredygtighedsindikatorer. Dermed kan de se og visualisere overfor borgerne, hvad der opnås (f.eks. hvor stor andel en andel af kommunens børn der cykler i skole). Ud over rammerne i forhold til hvordan man normalt tænker grønt regnskab.

Snak og diskussion om hvad kan vi fra kommunens side gøre af tiltag for at sikre en klimavenlig by, bekymring om at bygherren og arkitekten kan overtrumfe de planer kommunen har for et område, når selve byggeriet går i gang.

- Stille krav i planlægningen, delkrav, som er miljøoptimeret → god basis for at arbejde sammen med investorer som har samme interesser
- hvordan kan man være sikker på at når arkitekten så udvikler, rent faktisk kan de ting man tror han kan → Arkitekterne uddanner sig for at følge med tiden.

Kan det blive solgt? EKSEMPEL: Lokalplan og salgsbetingelser i Herfølge var klar, inden boligmarkedet for alvor var på vej ned. Nogen viste interesse med gode forslag, de havde dog ikke nogen finansiering i ryggen. Senere var der nogle almene boligselskaber der viste interesse – de accepterede alle kravene. Projektet kom op at køre.

Henvendelse fra gårdmand i landområdet der ville bygge på sin grund og lave en andelsboligforening med grønne energiplushuse, færre biler i området etc. Hvis han ikke kan undgå at byen kommer tættere på ham, vil han gerne styre den. Råd: tag disse henvendelser alvorligt – det kan blive udviklet til noget godt og bedre!

Diskussion om hvorvidt en børnehave skulle have lov til at bygge en ny ud af naturmaterialer. Gør det, men gør det ordentligt.

Workshop 6: Byudvikling og krav til byggesektoren

Indleder: Jan Bille, Roskilde kommune

Workshoppen tog afsæt i Roskilde kommunes erfaringer med at gennemføre byudviklingsplaner for byfortætning samt trafiksanering af bymidten med tilhørende parkeringsfaciliteter uden for ”den grønne byring.”, se oplægget fra Roskilde Kommune.

Diskussionerne gik ret hurtigt ind på hvorledes der kan skabes rum til forandring i den kommunale organisation, til udvikling af klima- og bæredygtighedsorienteret byudvikling. Klima-scenarier koblet med konkrete ekstreme vejrphenomener skaber grobund for en lydhør politisk offentlighed hvor på der kan skabes handling for ikke alene klimatilpasningspolitikker men også politikker for mere bæredygtige byudviklingstiltag med en positiv klima-side.

I forbindelse med Lokal agenda 21 eller Planstrategi har kommunen en mulighed for at tage nye, mere visionære skridt til kommunens samlede udvikling af betydning for klimatilpasning og bæredygtighed. Det angår f.eks. infrastruktur, bevægelsesrum, bygningsmassen, energiforsyning, fremtidig boligbyggeri og trafik, åbne fællesarealer mm. Men ofte vil det være samspillet mellem planudvalgsformanden, planchef eller afdelingsleder og lokale embedsmænd der skaber det konkrete afsæt for hvilke nye initiativer der sættes i søen, oven på de muligheder som områdets rammer muliggør. Derfor blev det til et afgørende spørgsmål: Hvordan få skabt et nødvendigt manøvrerum i både den daglige arbejdsgang, ifht. den administrative kultur og ifht. byrådet, så at der kan udformes innovative ideer?

I Roskilde har byfortætningsplanerne og højhusbyggeri skabt større utilfredshed og en række protester er løbet ind – kort sagt her vover byrådet og planafdelingen at komme med en visionær plan der bryder med gængse opfattelser af hvad gør Roskilde til netop ”vores by”? Fra andre kommuner har generationsskifte i byplans- og byggesagsafdelingerne, samt i miljø- og teknikforvaltningerne affødt

en vis frustration over ikke at kunne gennemføre mere visionære tiltag og ikke kunne komme ud over dagligdagens pragmatiske gøremål.

Problemerne med at skabe albuerum for mere visionære tiltag blev dels diskuteret som et spørgsmål om at komme fri af nogle politikeres mere kortsigtede behov for at synliggøre populære tiltag der kan pressedækkes. Andre udtrykte at det altafgørende er at få afdelingsledere og chefer til at blive visionære og tillade mere plads til innovative planarbejder i egen administration. Her kom spørgsmålet om mange kommuners problemer med at skaffe udviklingsressourcer, ligesom de kommuner der har opnået en status på bæredygtigt byggeri, netop blev udpeget som havende rod i succesfuld fundraising. For at kunne opnå evnen til at tiltrække ressourcer skal man kunne komme fri af den daglige sagsbehandling og meget gerne gøre sig erfaringer i ageren inden for andre organisationers virkelighed og altså skabe sig netværk og indblik i mulighederne for anderledes tiltag.

Hvordan få ressourcer nok til at søge om flere ressourcer?

Kommunen kan også benytte en energi +varmeplanlægning til at danne sig en samlet oversigtlig planlægning for hele energikæden fra produktion, distribution til forbrug hvor kan vedvarende energi placeres, hvordan kan fjernvarmenettet udvikles til også at motivere energibesparelser i eksisterende boligmasse, hvor skal byudvikling foregå for at mindske trafik og energitransmissionen.

Betydningen af at stimulere til at nogle af de ansatte påtager sig rollen som ægte projektledere (ildsjæle) blev understreget, alternativt at kommunen tiltrækker ressourcepersoner i en periode til at generere midler og plads i forvaltningen til at tænke på tværs af forvaltningsenhederne, og at tænke i fundraising.

Det blev gjort tydeligt at inspiration for at kunne se manøvrerummet i kommunerne kunne stimuleres gennem rejser til andre kommuner i Europa, f.eks. havde Roskilde og Stenløse kommunalpolitikere rejser til Tyskland og Østrig for at bese lavenergi-bebyggelser og høre om forretningsforhold, økonomiske incitamenter og politisk regulering af området. Det giver helt andre billeder af mulighederne for at sætte nye initiativer i gang.

Men kunsten består i at kunne tage afsæt i de konkret vilkår og se mulighederne heri – hvorledes kan man se energistrømme og potentialerne i de kommunale bygninger, i kommunens byfornyelse og byplanlægning? Det fordrer måske et samarbejde med eksterne videnspartnere til at kunne løfte denne opgave, f.eks. universitet eller rådgivere, men det skal gøres på en måde der stimulerer politisk engagement og opdagelse af usete potentialer.

Der kom fra oplægget fra Egedal kommune et bud på en pulje som kommunerne kunne søge for at sætte gang i nye initiativer.

Workshoppen sluttede af med at understrege hvor vigtigt det var at kommunernes ledelse, både politisk og i forvaltningen, er kommittet til at understøtte innovationer, nye initiativer og tværsektorielle samt eksterne partnerskaber. De er altafgørende for hvorvidt kommunerne rykker eller ej. Det blev foreslået at man afholdt workshops omkring byggeri og renovering i bæredygtighedens tegn der havde mere værkstedspræg og hvor såvel ledelse som medarbejdere deltog.

Stikord fra workshops på flip-overs med til plenum-fremlæggelse

1. Energirenoveringer i egne og andre bygninger og bydele

Udfordringer

- Efterslæb på vedligeholdelse
- Højt energi forbrug
- Energimærkninger
- U hensigtsmæssig forbrugeradfærd
- Lavthængende vs højthængende frugter

Muligheder

- Synlige og usynlige tiltag
- Helhedsorienterede løsninger
- Vedligeholdelse gennemføres i 'klumper'
- Kurser i styring og regulering
- Kombinere energimærkeordning med energisparetiltag

Handlingsforslag

- Gennemførelse af energimærkeordningen
- Registrering af bygningsmasse og energiforbrug
- ESCO drejebog med erfaringer fra Middelfart

2. Planmæssige og organisatoriske udfordringer for klima- og energitiltag i fht. bygninger

Muligheder:

- Kommunerne har 4 roller
  - Planlægning
  - Jordejer
  - Byggesagsbehandling
  - Bygherrer og bygningsejer
- Der er en række muligheder i planloven og derudover kan der sættes yderligere krav gennem aktive jordpolitik
- Strategier kan integreres gennem plan og agenda arbejdet

Udfordringer

- Politisk vilje
Økonomien styrer
- Svært at finde tid, mange andre opgaver
- At få forankret strategien fra top til bund
- Kan være svært at engagere borgere, men ved at sætte krav kan man åbne øjne for muligheder
- Problematisk med fjernvarme, men de nye huse skal stå godt 100 år og overlever sikkert længere
-

Handlingsforslag

- Hente viden ind udefra, klimauddanne
- Erfaringsudveksling og studieture
- Politisk og forvaltning
- Arbejde for at kommunerne får CO2 kvoter, så det fører til reelle besparelser
- Bruge de 4 roller
- Planlægning
- Jordejer
- Byggesagsbehandling
- Bygherrer og bygningsejer

3. Klimastrategier og bygningsmassens potentialer

Muligheder:

Viden formidling og pædagogik – politikere/borgere

- Programmer til visualisering (forbrug / besparelser)
- Mobilisere skoler/institutioner
- Beregningsprogrammer
- Synliggøre økonomi (Årlig besparelse/tilbagebetaling)
- Pakkeløsninger
- Kompetenceudvikling (Håndværkere/rådgivere/kommune)
- Ejerskab til planer

Efterspørgsel og krav

- Differentierede priser på forbrug
- Modulopbyggede tilbud
- Samtidig forbedring af indeklima
- Registrering af ”røde forbrugere”

Finansiering

- Bruge kommunernes lånemulighed til egne bygninger, boligselskaber og andre ?
- Give ”garanti” for besparelser
- ESCO!
- Troværdige beregnings programmer
- Tillid?

Fjernvarme – lavenergi?

- Intelligent fjernvarme
  - Udvikling af rør
  - Husholdningsaffald til biogas
  - Solvarmeanlæg o.a. ve
- Samarbejde med forsyningselskaber
  - Data!
  - Interesse i CO2-kvoter!
  - Partnerskaber

5. Visionære (bygge)projekter og kommunernes rolle

Udfordringer

- Lovgivninger/incitament
- Byggesagsbehandlere uden for energi
- Kommunikation – formidling til politikerne

Muligheder

- Dokumentation til videre formidling
- Prioritering af fundraising
- Forhåndsdialog – vejledning til borgerne
- Sæt pris på/værdisæt immaterielle værdier/branding
- Bæredygtighedsindikatorer (eksempel fra Køge Kommune)

Handlingsforslag

- Tværfaglige projektgruppe/tværsektor – brug ressourcer/skab et ejerskab/forankring
- Fællesuddannelse – studieture
- Interessantgruppe – eksterne + interne
- Kombineret branding – win win win

6. Byudvikling og krav til byggesektoren

- Rum til forandring – udvikling
- agere i org. Udenfor – indenfor
- 'klima' baner vejen
- den kommunale virkelighed
- ressourcer → ressourcer

Muligheder

- energi +varmeplanlægning
- alternativ finansieringsmuligheder – ESCO, Forsyningsvirksomheder
- ægte projektledere (ildsjæle)
- Billeder på muligheder, rejser efter valg
- Tag afsæt i den lokale virkelighed
- Bredt samarbejde →uni kompetencer
- Søg puljen
- Tæt på ledelsen